

KİMLİK, KÜLTÜR VE DEĞİŞİM SÜRECİNDE
OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE

KÜRTLER

ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

6-8 EYLÜL 2012

BİNGÖL

*In the Context of Identity, Culture and Change From Ottomans to the
Present the Kurds International Symposium*

Di Pêvajoya Nasnamê, Çan û Guhertinê De Ji Osmanîyan Heta Îro Kurd

الأكراد من حيث الهوية والثقافة والتطور منذ العهد العثماني حتى اليوم

EDİTÖR

Doç. Dr. M. Cengiz YILDIZ

KATKIDA BULUNANLAR

Arş. Gör. Ahmet ALP

Arş. Gör. Fecri ARSLAN

Arş. Gör. Selman YEŞİL

Arş. Gör. Zahir ERTEKİN

Arş. Gör. Bedrettin BASUĞUY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

2013

KÜRDİSTAN'IN OSMANLI'YA İLTİHAKI VE İDRİS-İ BİTLİSİ'NİN BUNDA ROLÜ

Mehmet KAVAK*

Özet

Osmanlı kaynaklarında Kürdistan bölgesi olarak geçen Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi Yavuz Sultan Selim döneminde, bizzat Molla İdris-î Bitlisî'nin aktif çabalarıyla Osmanlı topraklarına dahil olmuştur. Bu iltihak bilinenin aksine savaş yoluyla değil muahede ve muavenet yoluyla gerçekleşmiştir. Savaş, Şif – Safevi'ler ile Sünnî-Osmanlı'lar arasında vuku bulmuştur. Sünnî-Şafî Kürt beyleri ise akıbetleri için ma'kul seçenek olan Osmanlı'ya iltihakı uygun görmüş ve neticede daha önce sahip oldukları otoritelerini daha da sağlamlaştırarak özerk bir statü kazanmışlardır. Yavuz Sultan Selim bölgenin dirlik ve topraklarının kendisi tarafından değil de, İdris-î Bitlisî tarafından tevcih edilmesini mektubunda buyurması ve Kürtlere güven telkin etmesi Kürt halkının ve beylerinin uzun seneler Osmanlı Devleti egemenliğinde kalmasında etkin rolü oynamıştır. Karşılıklı güven ve sadakat bu eksende bir kaynaşmayı da beraberinde getirmiştir. Günümüzde yaşanan birçok sıkıntının da temelinde aslında Osmanlı'nın aksine; günümüz yönetici, idareci ve ileri gelenlerin mutabakat zemini ararken Osmanlı düşüncesinden uzak ve daha çok kısa vadeli çözümler üretmeye çalışmalarıdır. Bunun ise kalıcı bir çözüm getirmeyeceği aşikârdır.

Tarihsel tecrübeler, insanların ve toplumların ders çıkarması için vazgeçilemez unsurlardır. Yapılması gereken ise tecrübelerin neticelerini tahlil etmek, gereğini ifa edip bunları hayata geçirmektir. Tarihi tekerrürünün bu noktada iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Benzer durumların yaşandığı günümüz ile Osmanlı Dönemi'ndeki olayların karşılaştırmalı bir bakış açısı ile incelenmesi, antlaşma ve barış yoluyla iltihak edilen bölgenin bu durumu tarihsel empati süzgecinden geçirilerek çözüm noktasında yeni bir vizyon üretilmesini gerektirmektedir. Asıl vurgulanması gereken nokta ise siyasi ve idari otoritelerden de en az Osmanlı Devleti yöneticileri kadar vizyon sahibi olmaları beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail, İdris-î Bitlisî, Kara Han, Bıyıklı Mehmed Paşa, Kürdistan

* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, mehmetkavak2010@gmail.com

1.Osmanlı Devleti ile Kürtler Arasındaki Siyasi İlişkiler

Kürtler ile Türklerin tarihte bilinen ilk karşılaşması Abbasi ordusunda ve sınır garnizonlarındaki etkileşim içinde bulunduğu süreçtir. Özellikle Malazgirt Savaşı'nda, daha sonra değinilecek, birçok Kürt aşireti Alparslan'a yardım etmiştir. Kürdistan'da teşkili tasarlan süvari alaylarından birine Ertuğrul Gazinin validesini (Hayme Ana)ismi diğerine ise Kürdistan'ın fethedilmesinde büyük rolü olan kişi İdris-i Bitlisi'nin isminin verilmesi ise bu anlamda manidardır.¹ Osmanlı Devleti'nde Kürtler'in yaşadığı bölgelerin sistematik olarak devlet sınırlarına ilhak olunması I.Selim (Yavuz Sultan Selim) dönemindeydir. Şüphesiz bundan önce de Kürtler'le Osmanlı Devleti arasında muhtelif yerlerde çeşitli münasebetler vuku bulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin doğu fetihlerine başlaması ile Kürtlerle münasebetler yoğunluk kazanmıştır. Yıldırım Beyazıd I.(1394) döneminde Kürdistan'ın bir kısmı ve Divriği bölgesi Kürtler'den alınmıştır.² Fatih döneminde de Akkoyunlu ordusunda bulunan Kürtler ile mücadele edilmiştir³ Çaldıran Savaşı, Doğu Anadolu'daki Osmanlı topraklarının Erzincan ve Erzurum gibi hayati merkezleri de içine alacak şekilde genişlemesi ile sonuçlandığı gibi, bunun yanı sıra İran'a yönelik Osmanlı kuşatmasını daha da güçlendirmeye imkan veren Kürdistan ve Diyarbakır'ın fethi ile bitmiştir.⁴ Çaldıran zaferi, Anadolu tarihinde bir dönüm noktasıdır. Selim bu zaferin ardından Doğu Anadolu'yu tamamıyla ülkesine kattı. Diyarbakır şehri (Ekim 1515) ve diğer şehirler 1515-17 yılları arasında fethedildi ve bölgedeki Türkmen ve Kürt aşiretleri uygun koşullarla Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Bitlis hakimi Şeref Bey, İstanbul'a bizzat gelip, padişahın elini öperek itaatini sundu (Mart 1516)⁵ bu beylerden ön önde gelen ve aktif siyaseti yürüten şüphesiz ki İdris-î Bitlisî⁶dir.

¹ BOA, Y.EE., 36/67/001, 06 Rebiülevvel 1327.

² Oruç Bey, a.g.e.,s.37; Şeref Han,Şerefname,(çev.Mehmet.Emin Bozarıslan),İstanbul, 1971,s.76

³ Oruç Bey, a.g.e.,s.122-123

⁴ Adel Allouche,**Osmanlı-Safevi İlişkileri**,(çev.Ahmed Emin Dağ),İstanbul,2001 ayrıca bakınız;Bu fetih sadece Safevi iç politikasına değil dış politikasında da önemli gelişmelere yol açtı. Safevi Devleti'nin dış politikasına ise böylece büyük bir darbe vurulduğu görülmektedir. Bu durum Portekizliler için Hürmüz'ün ele geçirilmesi için bulunmaz bir fırsat sundu: Çaldıran'dan sadece bir yıl kadar sonra Albuquerque, kenti (Hürmüz) fethetmiş; böylece Fars Körfezinin girişi, gelecek 100 yıl boyunca Portekizliler'in kontrolüne geçmiştir.

⁵ Şeref Han,a.g.e.,s.479-480 ;Halil İnalçık-Günsel Renda,a.g.e.,s.104

⁶ İdris-î Bitlisî, Fazilet sahibi. Osmanlı tarihçilerinden ve bütün olgunluklar kendisinde toplayan bir zât olup hayatı (Mutasavvıflar) faslında geçen Şevh Hüsameddin Ali Bitlisi hazretlerinin oğludur. 876(1472-1473) tarihinde doğduğu tahmin edilmektedir.Tahsilini babasından ve zamanının fazilet sahibi kimselerinden ikmâl ettikten sonra müteaddit defa'alar kendisine yapılan davetlere icabet ederek bir müddet İran'da hükümrân olan Uzun Hasan'ın haleflerinin divan hizmetlerinde bulundu. Sonra zuhur eden Safevî Devleti'nin kuruluşu sırasında Osmanoğulları Hanedanının hizmetine girmeyi tercih ile İstanbul'a gelerek Sultan ikinci Bâyezid'in kıymet bilen ihsan ve iltifatlarına nail olduğu gibi, aynı padişahın emirleri ile «Heşt-Bihîşt» adı ile bilinen Farsça Osmanlı Tarihi'ni te'lif edip padişaha takdim

Doğu Anadolu yüksek yaylasının ilhakı, ilkin stratejik bakımdan önemliydi. Böylece, doğudan gelecek istilâlara karşı Anadolu güvence altına alınmaktaydı. Diğer taraftan 16. yüzyılda İran, Irak ve Kafkasya'daki fütihat için bölgedeki Erzurum, Van, Diyarbakır başlıca üsler halinde kullanılacaktı. Bölgenin ilhakı ekonomik bakımdan daha az önemli değildir. Osmanlılar böylece Tebriz-Halep ve Tebriz-Bursa ipek yolunun kontrolünü tam olarak ele geçiriyorlardı. Bu iki yol üzerindeki zengin ticaret ve sanayi şehirleri, özellikle o zaman Mezopotamya (el-Ceziret-Mabeyn Nahreyn) ile İran, Anadolu ve Halep ticaret yollarının birleştiği büyük ticaret merkezi Diyarbakır'ın zaptı Osmanlı hâzinesine büyük bir gelir kaynağı oldu. Diyarbakır eyaleti geliri 1528'de 25 milyon akça ile bütün Balkanlardan alınan gelirin sekizde birine yük-selmekteydi.⁷ Fakat bu durum iki devlet sınırları arasında kalan Kürtler için pek de iç açıcı değildi. Ehmede Xani bu durumu anlatırken:

Kürtler sınırların üzerinde sanki kilittirler

Kürt aşiretleri orada sağlam birer settirler.

Şu Kızıldeniz gibi Rumlar ve derya gibi Farslar

Ne zaman ortaya çıkıp harekete başlasalar

Kürtler her seferinde kana bulanıyolar

Berzah misali onları birbirlerinden ayırıyolar.⁸

İşte böyle kritik bir konumda bulunan Kürdistan hem ekonomik, hem de stratejik olarak son derece önemliydi ve bu değerini tarih boyunca hiç kaybetmedi. Bunu bilen Yavuz siyasi olarak İdris-î Bitlisî ile işleri yürütürken, ticari olarak kendi planını devreye sokuyordu. Yavuz , İran ve Memlûklerle mücadelede yeniçağa özgü ekono-

kılmış, takdir ve mükâfata mazhar olmuştur. Padişahın değişmesinden sonra Halifeşi Yavuz Sultan Selim Han Hazretleri tarafından fevkalâde takdir ve tevkire nail olup Kürdistan ve havalisinin fethi esnasında görüş ve kaleminden istifade olunmak dolayısıyla de kendilerinden siyasi bakımdan pek çok fayda görmüştür. İstanbul'a dönüşünden sonra çoğu zamanım eser te'lifne ayırıp 930 H. tarihinde dâr-I bekaya irthâl ederek Eyyüb Sultan'da bugün kendi adları ile anılan «İdris Köşkü» ve «Çeşmesi» denilen yerde eşi Zeyneb Hatun'un yaptırdığı mescidin mezarlığında defnedilmiştir.(Bursalı Mehmed Tahir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, haz.İsmail Özen,İstanbul,1975,III,s.68; İdrisi Bitlisi,Heşt Behişt, (çev.Mehmet Karataş-Selim Kaya-Yaşar Baş),Ankara,t.y.I,s.29-30; Reha Bilge,**1514:Yavuz Selim Şah İsmail- Türkler,Türkmenler ve Farslar**, İstanbul 2010,, s. 47-48). Osmanlılar tarihi konusunda Farsça yazılmış olan ilk kitab Heşt Behişt (Tevarih-i Âli Osman)'tir. Bidlisî'nin Defterdar olan oğlu Ebu'l Fadl Muhammed, babasının Beyazıt II. ye kadar getirdiği bu esere zeyl yaparak II.Selim dönemine kadarki olayları kapsayacak şekilde Zeyl-i Heşt Behişt(Sülaymaniye Kütüphanesi, No:2447) adlı eseri vücuda getirdi.(Kâtip Çelebi, **Keşfu'z Zunun An Esâmi'l- Kütûbi ve'l Fünûn**, (trc. Rüşti Balcı) ,İstanbul,2007,I,IV,s.266,1640);Mecdi Mehmed Efendi,**Hadaiku'ş Şakayık**,(haz. Abdülkadir Özcan),İstanbul,1989,s.327-328; Koca Hüseyin, **Bedayii'l-vakayi**, (yay. Anna S. Tveritinova; fihrist ve indeks Y. A. Petrosyan),Moskova ,1961,II,s.450-52

⁷ Halil İnalçık-Günsel Renda,**Osmanlı Uygurluğu**,2003,İstanbul ,II,s.102

⁸ Ehmedê Hânî,**Mêm û Zîn**,(haz. Kadri yıldırım), İstanbul 2010, Bölüm;5, Beyit; 223,224,225, s.155

mik çarelere de başvurdu. Şaha karşı sefere çıkarken İranla olan ipek ticaretini yasaklamış, Bursa'da İranlı ipek tacirlerini tutuklamış, Rumeli'ye sürdürmüştür. İranla ipek ticaretini yasaklarken İran ekonomisinin can damarını kesmeyi umuyordu. Zira o zaman İran'ın batıya ihraç ettiği en önemli ticaret malı ipek, bu memleketin altın ve gümüş ihtiyacının ana kaynağı idi. Selim, Memlûklere karşı harekete geçerken de Çerkezistan'dan köle ticaretini önlemeye kalkışmıştır.

Normal Osmanlı sancak teşkilâtını kurmakla beraber aşiretler özel bir idareye tâbi tutuldu. Bölgenin stratejik öneminin kavranmış olması bir an önce bunu fiiliyata geçirmek için çalışmalara başlandı. Harekete geçmek için uygun zamanın gelmesi bekleniyordu. Tebriz dönüşü Amasya'daki konuşlanma planının başlangıcı için son derece elverişliydi.

1.1.Kemah Kalesi'nin Osmanlılar Tarafından Alınışı

Yavuz Sultan Selim, 15-18 gün Tebriz'de kaldıktan sonra kışın da yaklaşması sebebiyle, kışlanmak için daha güvenli bir mekana geçilmesi uygun görüldü. Selim o kış Azerbaycan'da kışlayıp, ertesi yıl kesin olarak Şâh'ın işini bitirmeyi düşünüyordu. Fakat, vezirler ve askerlerin reyini Anadolu'ya dönmekti. Gerekçe olarak şunu ileri sürüyorlardı: Askerler bütün ilkbahar ve yaz yol yürümüşlerdi. Şiddetli bir harp ve zaferden sonra bu garip memlekete geldiler. Onların ailelerine kavuşması ve vatanlarına dönmesi selâmete ermek için en uygun yoldur ve akla da yakın merhametli bir iştir.⁹

Yavuz Sultan Selim Amasya'da kışladıktan 26 Ekim 1514'te Bıyıklı Mehmed Paşa'yı Vilayet Muhafızlığına tayin etti. Sonra askerini toplayıp Kemah Kalesinin fethi için hazırlıklara başladı. 921 Rebiülevvel ayında(19 Nisan 1515) Amasya'dan hareket eden I.Selim 19 Mayıs'ta Kemah önlerine geldi¹⁰. Kaynaklar bu kalenin çok sağlam olduğu ve nice hükümdarların bu kaleyi fethetmede aciz kaldığını zikretmiştir.¹¹ Kale Safevi ve Osmanlı sınırında yer aldığı için iki devlet içinde çok önem taşıyordu. Kalenin içi ve dışı köşkler ve bahçelerle kaplıydı.¹² Kalenin yakınında kale-ye hakim bir tepe üzerine çıkan yeniçeriler kale içerisinde olup bitenleri bu sayede görüyor, böylece farklı bir strateji geliştirme yoluna gidip kaleyi daha kolay fethetebileceklerine dair güvenlerini diri tutuyorlardı.¹³ Durumun vehâmetini gören kale kumandanı Varsak Yusuf kalede 300 kişi bırakarak Şah İsmail'in yanına gitti. Kalede ise kumandan olarak Varsak Muhammed bırakıldı. Sultan Selim'in düzenli ve

⁹ Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri 1982, II. Bsk, s.81

¹⁰ BOA, Y.EE., 36/67/003, 06 Rebiülevvel 1327; Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznamesi*, (haz. Yavuz Senemoğlu), İstanbul, s. 85; Feridun Emecen, a.g.e., s.157

¹¹ Lütü Paşa, *Tevarih-i Âli Osman*, Matbaay-ı Amire, İstanbul, 1341, s.239

¹² Âda'i-yi Şirâzi, *Âda'i-yi Şirâzi, Selim-Nâmesi*, (çev. Abdüsselam Bilgen), Ankara, 2007, s.102

¹³ Âda'i-yi Şirâzi, a.g.e., s.105

çok sayıda askeri kale çevresinde konuşlandı. Kaleye elçiler göndererek barış yoluyla kale kapılarını açmalarını istediyse de kale kumandanı ve askerleri “ Bizi besleyenin az da olsa yenilgiye uğradığı bir sırada o yüce padişahın(Şah İsmail) hakkını nasıl olur da görmezden gelir ve emanet olarak bize bırakılan kaleyi hainler gibi, size teslim ederiz” dediler. Bunun üzerine elçiler durumu Yavuz’a bildirdiler. Bu duruma hiddetlenen Yavuz yüz bin kişilik ordusuyla kalenin önüne gelerek yeniçerilere savaş için emir verdi. Askerler her taraftan kaleyi muhasaraya aldılar.¹⁴ Yani Yavuz Sultan Selim’in Kemah’a geldiği gün fetih hareketi de başladı.¹⁵ Yeniçeri tüfekçilerinin yüksekçe bir tepeye çıkarak kale içine ateş etmeleri kaledeki muhafızlara büyük bir zayıat verdi.¹⁶ Bir kısım yeniçeri ise bellerindeki kemerleri birbirine bağlayıp merdiven şekline getirdikten sonra kalenin surlarını aşmayı başardılar. Kalenin içindeki Kızılbaşlar ise etkisiz hale getirip ve kaleyi ele geçirdiler.¹⁷ Kalan Safevi askerleri ise kalenin içindeki camiye sığındılar. Yeniçerilerin üzerlerine yürümesi üzerine bunlar camiden çıkıp savaştılar ve geriye kalanların hepsi öldü.¹⁸ Bu kale bu güçlü taarruza yalnızca altı saat dayanabildi. Padişah kalenin çevresini dolaşp, yıkılan surların tamirini emretti. Buranın idaresini ise Karaçinoğlu Ahmed Bey’e verdi. Bu kalede sekiz gün kadar kaldı ve kaleye yedi yüz yeniçeri yerleştirdikten sonra Yavuz Sultan Selim Mısır üzerine sefere çıktı.¹⁹

1.2. Erzincan Muharebesi

Yavuz Sultân Selim tarafından atanan ve Trabzon egemeni olan Bıyıklı Mehmed Paşa (Bıyıklı Çavuş Mustafa)²⁰ kalabalık ordusu Erzincan'a yöneldi. Bunu öğrenen Rumlu Nur Ali Halife, Aykutoğlu Muhammed Bey ile birlikte, hareket bayrağını o yöne doğru dalgalandırdı. Öncü askerler Çemişkezek’e vardığında, coşkulu askerleriyle görünen Bıyıklı Mehmed Paşa, “gazîler”²¹ karşısında saflarını düzenlemeye başladı. Nur Ali Halife sekiz yüz düzenli atlısıyla sayıları on binden fazla olan Osmanlı ordusunun merkezine saldırdı ve bir kısmını bertaraf etmesine rağmen fazla direnemedi ve Osmanlılar üstün geldiler ve Nur Ali Halife 'yi öldürdüler. Fakat Aykutoğlu bir grupla birlikte kaçıp canını kurtardı.²²

¹⁴ Hasan Rumlu, *Ahsenü't Tevârih*, (çev. Cevat Cevan), Ankara, 2004, s.189

¹⁵ BOA, Y.EE., 36/67/003, 06 Rebiülevvel 1327.

¹⁶ Feridun Emecen, a.g.e., s.158

¹⁷ Âda’î-yi Şîrâzî, a.g.e., s.106; Celal-zade Mustafa, *Selimname*, (haz. Ahmet Uğur –Mustafa Çuhadar), Ankara, 1990, s.392; Haydar Çelebi, a.g.e., 88,90

¹⁸ Rumlu Hasan, a.g.e., s.189

¹⁹ Lütfi Paşa, a.g.e., s.240; Feridun Emecen, a.g.e., s.158

²⁰ İran Kaynaklarında kendisine Bıyıklı Çavuş Mustafa denildiği görülmektedir (Rumlu Hasan, a.g.e., s.190) Bıyıklı isminin de İranlılar tarafından verildiği tahmin edilmektedir. (Lütfi Paşa, a.g.e., s.242, dpnt,3)

²¹ Safevi askerleri için kendi kaynaklarında kullanılan tabir.

²² Rumlu Hasan, a.g.e., s.190

1.3. Amid'in Ele Geçirilmesi

Safevî Devletinin batı hududunda elinde bulunan şehir ve kalelerden en mühimi Diyarbakır idi. Osmanlılar burayı elde ederlerse İran'ı tehdit altına alırlardı. Kemah, Erzincan ve Bayburt'un kuzeyden ve Diyarbakır'ın güneyinden Osmanlıların doğu hududunu teşkil etmesi, kendileri için çok önemli olduğu takdir edildiğinden Diyarbakır'ın alınması kararlaştırılıp Osmanlılara iltica etmiş olan meşhur âlim ve müverrih vasıtasıyla olmuştur.²³

Amid ve yöresinin ele geçirilmesine zemin hazırlayan olay ise şu şekildedir. Amid emirlerinden Hacı Rüstem diye bilinen emirin Şah İsmail tarafından öldürülüp vilayet ve memleketlerini zapt edilmesi idi. Öldürülen Hacı Rüstem'in oğlu Pir Hüseyin bu durum üzerine Osmanlı Devletine sığındı. Belli bir süre saray hizmetlerinde bulduktan sonra atasının memleketi olan Kürdistan, Yavuz tarafından kendisine verilip, yanına berâatle birlikte yüksek rütbeli kimseler verilerek bölgeye gönderildi. Bu durumu gören diğer Kürt beyleri de saraya iltica etmeye başladılar²⁴. Özellikle faziletli, olgun asrın büyük bilgini ve faziletlilerin özü, tasavvuf erbabının dayanağı benzerleri olmayan Mevlânâ İdris-î Bitlisi de İstanbul'a vasil olmuştu. Diyarbakır'a bağlı yerlerin sağlam kalelerinden sekiz tanesinin anahtarlarını pâdişâha teslim edip kendileri de pâdişâha itaatle bağlandılar.²⁵

1.4. Birinci Amid Harbi

Diyarbakır'ın Bıyıklı Mehmed Paşa eline düştüğünü öğrenen Şah bölgeye derhal Kara Hân adlı kumandanını gönderdi.²⁶ Şâh Diyarbakır egemenliğini Kara Hân'a verdiği sırada Hân Mardin'de konuşlandı ve işlerin yürütülmesinin yetkisini Ahmet Çelebi'ye bıraktı. Ahmet Çelebi Amid'in mal ve gelirini Kara Hân'a vermeyince, Kara Hân onu ortadan kaldırmak istedi. Kara Hân'ın bu düşüncesini öğrenen Ahmet Çelebi, Bıyıklı Mehmet Paşa'ya mesaj göndererek ivedilikle bölgeye gelmesinin uygun olacağını ve böylece istediğini elde edeceğini söyledi.²⁷

Bunun üzerine Bıyıklı Mehmet Paşa hızlı bir şekilde şehrin yakınına ulaştı ve burada Ahmet Çelebi tarafından karşılandı. Ahmet Çelebi kalenin anahtarlarını kendisine sundu. Böylece Bıyıklı Mehmed Amid'e yerleşti. Bu durumu öğrenen Kara Hân Amid'e yönünü çevirdi. Şehrin yakınına ulaştığı sırada, halk Osmanlılarla birlikte hareket edip kaleden dışarı çıktılar ve attıkları oklar ve salladıkları kılıçlarla Safevî askerlerinin kaleye girişini engellediler. Böylece kale Osmanlı ordusunu eline

²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1983, Ankara, II(4. bsk), s.275

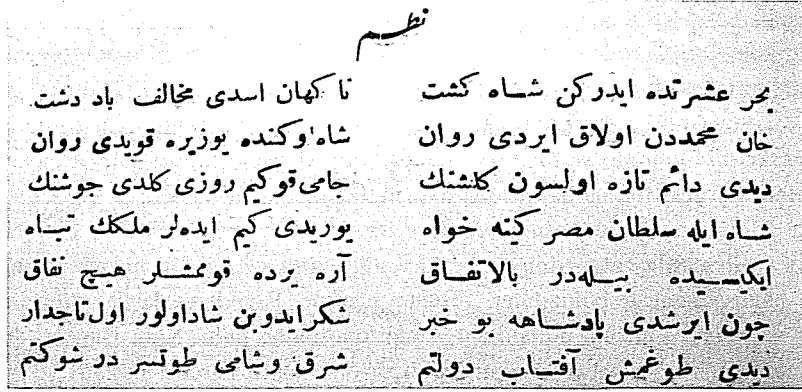
²⁴ Şükri-î Bitlisi, a.g.e., s.188; Celal-Zade, a.g.e., s.398

²⁵ Celal-Zade, a.g.e., s.399

²⁶ BOA, Y.EE., 36/67/003, 06 Rebiülevvel 1327. Celal-Zade, a.g.e., s.401

²⁷ Lütfi Paşa, a.g.e., s.241; Rumlu Hasan, a.g.e., s.193

geçti Bıyıklı Mehmed Amid kalesinde oturmaya devam etti.²⁸ Bunun üzerine Kara Han da vilâyetin çevresini ve giriş yollarını ele geçirerek, şehre mal girişini engelledi. Kara Han 18.000 kişilik kalabalık bir ordu ile Amid yöresinde konuşlandı. Bıyıklı Mehmed Han derhal bu haberi Edirne’de bulunan Yavuz Sultan Selim’e bir arzu hal şeklinde ulak ile bildirdi. Çaresiz kalan Bıyıklı Mehmet Paşa beş bin atlıyı Safevi askerlerinin üzerine gönderdi. Yapılan çarpışma Osmanlı açısından bir felaketti. Kara Han beş bin Osmanlı askerini öldürdü.²⁹ Bunu duyan Padişah, haberi getiren Hersekzade’yi yakasından tutup sarsarak başına birkaç yumruk vurdu. Kapı ağasına Hersekzade ile Pirî paşanın ellerini bağlatarak, kırk elli kişilik bölük halkı ve kapısıbaşı Mehmed ile Yedikule Zindanı’na gönderdi. Hersekzade’nin mühür yüzüğü alınarak görevinden azledildi.³⁰ Bu sıralarda 59-60 yaşında olan Hersekzade bir yolunu bulup kısa süre sonra hapisten kurtulur ve daha sonra da Bursa muhafızlığına atanır.³¹ Yaşanan bu felaket üzerine Bıyıklı Mehmet Paşa birkaç gün sonra 24.000 atlı ve piyade ile tekrar harekete geçti. Bunu duyan Kara Han da harekete geçti.³²⁻³³

Haber Yavuz’a ulaştıktan sonra vezirleri, ayan ve yardımcıları ile meşveret edip derhal emrini verdi. “Kara Hanın tedariken görelim, ondan sonra Sultan Gavri’nin ve Şah İsmail’in ol avaz.” İki bin nefer kapıkulu, bin nefer sipahi oğlanları, bin nefer silahdarlardan, hazır ve mahya olsunlar” dedi . Üç güne değin komayıb ağaları ile, Karahamid’e (Kara Amid’e) varsınlar.³⁴

²⁸ Lütfi Paşa, a.g.e., s.242; Rumlu Hasan, a.g.e., s.193

²⁹ İran Kaynaklarında 5.000 kişinin öldüğü yazılmaktadır. Osmanlı kaynaklarında ise bu sayı 300-400 kişi arasındadır. Rumlu Hasan, a.g.e., s.193; kış Haydar Çelebi, a.g.e., s.178-179

³⁰ Haydar Paşa, a.g.e., s.179

³¹ Reha Bilge, 1514: Yavuz Selim ve Şah İsmail- Türkler, Türkmenler ve Farslar, İstanbul 2010, s. 47

³² Rumlu Hasan, a.g.e., s.194

³³ Bıyıklı Mehmed Paşa’nın takviye birlik için Yavuz’a gönderdiği mektup. Bkz. Lütfi Paşa, a.g.e., s.243

³⁴ Lütfi Paşa, a.g.e., s.243

Yeniçeriler Amid'e varınca, Kara Han Mardin'den kalkıp Amid'i, bir gün boyunca muhasara etti. Emirden sonra Kara Han Mardin'den hareket etti. Sancak emirleri Bıyıklı Mehmed Paşa'ya “ **Ordumuz darmadağın oldu.İş artık ölüm ateşinden geçti, Zafer anında kaçış kuralına uygun davranalım ve “çaresizlikte kaçmak peygamberlerin yöntemidir”** sözünün dışına çıkmayalım” dedilerse de Bıyıklı tavsiyeyi benimsemedi ve Kara Han , Bıyıklı Mehmed Han'ın askerini takip edip paşanın birliğini darmadağın ettikten sonra bu askerlerin Amid Suyu'nda boğmalarına neden oldu.³⁵ Bu askerlerin çoğunun başı kesilip Kara Han tarafından Mısır sultanına gönderildi. Mısır sultanı da bu dehşet verici tabloyu görünce korktuğundan olacak Kara Hana birçok hediye, değerli eşya ve hayvanlar gönderip, gönderilen elçi yoluyla Kara Han'a sundu ve iyi hal dileklerini ilettiler. Yavuz ciddiyetin farkındaydı. Sultan Selim Edirne'den gönderdiği iki bin askerle gece gündüz demeden bölgeye ulaşmaya çalışıyordu.

1.5. İkinci Amid Harbi : Dede Kırgun(Koçhisar)Meydan Savaşı

Birinci Amid harbi bozgunundan sonra Bıyıklı toparlanmak için kaleye sığınmıştı. Az kuvvetle Kara Han'a yakalanan Bıyıklı Mehmed Paşa merkezden takviye kuvvet için yardım talep etmişti. Kendisine takviye olarak Ahmed Bey ve kethüdası geldi.³⁶ Gelen kuvvet Amid'e vardıklarında gördüler ki Kara Han, Bıyıklı Mehmed Han'ın birçok askerini öldürmüş ve Mehmet Han da zayıf vermemek için kaleye kapanmıştı. Kara Han Mardin tarafına gidip **buradaki halkı baskı altına alınca buranın halkı Bıyıklı Mehmed Bey'e haber gönderdiler. “Hisarı açıp taşraya çıkıverelim, ittifakca düşmenle ceng edelim, Leşkeri aldurdun ve kendin hisara kapandın”** deyip hayli serzenişte bulundular.³⁷ Bunun üzerine, Bıyıklı yaklaşık yirmi dört bin piyade ve atıyla toplanıp bulunduğu Amid kalesinden çıktı. Kara Han bu durumu öğrenince Bıyıklı Mehmed Paşa'nın geldiği yöne doğru harekât başlattı ve Mardin Koruğu'nda konuşlandı. Ancak bu sırada İran Şâhı, yardım gelmeden çatışmaya girilmemesi konusundaki buyruğunu Kara Han'a bir ulak vasıtasıyla ilettiler. Yakınında bulunanlar da çatışmaya girilmesinde acele edilmesinin doğru olmayacağı ve yardım gelmesinin beklenmesi gerektiği düşüncesini ileri sürdülerse de Hân, beklemekte fayda görmedi. Ertesi gün, Kara Hân bayrakları dalgalandırarak atına bindi ve ordunun sol kanadını gerektiği biçimde düzenledi. Diğer yandan Bıyıklı Mehmed Paşa da ordusunun sağ ve sol kanatlarını sağlaştırdı. Askerlerin önünde çok miktarda Frenkli darbzenlerle dolu arabalar yerleştirdi ve onların çevresini de zincirlerle birbirine bağladı, arkalarına da develer ve teçizat yerleştirdi. Her iki tarafın da askerleri düzene sokulduktan sonra Kara Han tarafı savaşı başlattı.³⁸ Bu esnada Bıyıklı'ya

³⁵ Rumlu Hasan,a.g.e,s.195

³⁶ Haydar Çelebi,a.g.e.,s.174

³⁷ Lütfi Paşa,a.g.e.,s.244

³⁸ Rumlu Hasan,a.g.e,s.194

yardım maksadlı olarak Karaman vilayetinden Hüsrev Paşa gönderildi. Böylece iki kuvvet Amid'e yakın bir yerde Koçhisar civarında Dede Kırgun Ovası'nda savaş başlamış oldu.³⁹ Nihayet 922 senesi hilalinde⁴⁰ (Mayıs 1516) Karahan, Bıyıklı Mehmed Paşa tarafından öldürüldü⁴¹ Dili can kulağına "Yeryü-zünde bulunan her şey yok olacaktır"⁴² âyetini okudu ve "Her nefis ölümü tada-caktır"⁴³ mesajı savaş alanında yankılanıyordu. Yeryüzü ölümlerle o kadar doldu ki atlılara dolaşma, piyadelere ise geçiş fırsatı kalmadı. Rumlu'ya göre Osmanlı ordusu çok zor duruma düşmüş ve kendi aralarında şu konuşmaların geçtiğini aktarmıştır. Sancak emirleri Paşa'ya "Ordumuz darmadağın oldu. İş artık ölüm ateşinden geçti. Zafer anında kaçış kuralına uygun davranalım ve "çaresizlikte kaçmak peygamberlerin yöntemidir sözünün dışına çıkmayalım" dediler ama Bıyıklı Çavuş bu sözleri kabul etmedi ve askerlerini savaşmak için topladı. Bu sefer Osmanlılar saldırıya geçtiler. Safevi askerleri onları yeniden merkeze püskürttüler. Bıyıklı Mehmed'in çatışma meydanından kaçış vadisine yönelmesine az kalmıştı ki, Kara Hân atıyla Osmanlılar'a saldırdı ama, bir kaza tüfeğiyle onun yaşamını yitirince Safevi ordusu panikledi. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetleri baskıyı artırınca Kızıl-başlar kaçmaya başladılar. Böylece Bıyıklı Çavuş Diyarbakır'ı ele geçirdi ve bu haberi ivedilikle Sultân Selim'e ulaştırdı.⁴⁴ Bu haberi divan toplantısı sırasında Padişah'a ileten Şehsuvaroğlu Çavuş Ahmed'e ise yüz bin nakid, bir şîb, bir frengi, bir memzue, dört tepsi deve tabanı, sekiz laazî, on kaftan ihsan olarak verildi.⁴⁵

Bundan sonra Kara Han'ın başı orada kesilip, ayrıca yanındaki beyler ve oğullarının da başları kesilerek Mısır fethi için Kutbe'de bulunan Yavuz Sultan Selim'e gönderildi (17 Eylül 1517-1 Ramazan 923 Perşembe).⁴⁶ Yavuz Sultan Selim Diyarbakır'ın idaresini ise Bıyıklı Mehmet Paşaya verdi (4 Kasım 1515-27 Ramazan 921). Mehmed Bey'e de 1.500.000 nakit ve üç yüz muhtelif kumaştan hilat, on beş frengi verildi. Mevlana İdris-i Bitlisi'ye de 2.000 filori gönderildi.⁴⁷

1.6. Mardin Şehrinin Alınışı

I. Amid galibiyetinden ve Diyarbakır kuşatmasından sonra Kara Han 2.000 askerle civarından Mardin'e civarına gelmişti. Osmanlı ordusu onu takip edince kendisini

³⁹ Celal-Zade, a.g.e., s.401; Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., IV, 265

⁴⁰ BOA, Y.EE., 36/67/003, 06 Rebiülevvel 1327.

⁴¹ Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası*, (çev. Bahar Tınakçı), İstanbul, 1999, s.151

⁴² Rahman Suresi, 26. Ayet

⁴³ Enbiyâ Sûresi 35. âyet.

⁴⁴ Rumlu Hasan, a.g.e., s.195; Celal-Zade, a.g.e., s.402

⁴⁵ Haydar Çelebi, a.g.e., s.165,

⁴⁶ BOA, Y.EE., 36/67/003, 06 Rebiülevvel 1327; Haydar Çelebi, a.g.e., s.219; Lütfi Paşa, a.g.e., s.245

⁴⁷ Haydar Çelebi, a.g.e., s.165,

Sincar Ovasına attı.(27 Ocak 1516-22 Zilhicce 922).⁴⁸ Osmanlı ordusu ise onu Mardin yöresindeki Cüsuk'a kadar takip etti. Fakat sıcaklardan dolayı fazla ilerlemeyerek burada üç gün konuşlandılar. İdris-î Bitlisî ise kalenin alınmasında ısrar ediyordu.⁴⁹ Kara Han Mardin kalesine sığındığı için Mardin halkı teslim olmadı ve Osmanlı'ya karşı direndi. Buraya giden Yeniçeriler Şah İsmail'in askerleri ile dokuz ay kadar gece gündüz savaştılar. Burada devreye giren Molla İdris-î Bitlisî Mardin Kalesini almak için sadece Kürt askerlerinden oluşan 500 kişi ile birlikte Mardin Emiri Halil Beye elçi gönderdi. Kalede bulunan seyyidlere de sözle haber gönderip bu çağrıya cevap verildiği takdirde canlar, mallar ve çocukların korunacağını ilettiler. Kale halkı Molla'nın çağrılarına cevap verip seyyidlerin ileri gelenlerinden Nusaybinli Seyyid Ali'yi kendi adlarına elçi olarak gönderdiler. 7 Nisan 1517 tarihinde Mardin halkı da kale kapısını açtı ve burası da Osmanlı topraklarına iltihak olundu. Böylece Kürdistan toprakları padişahın beyleri tarafından yönetilmeye başlandı. Osmanlı bir de buraya kadı atadı.⁵⁰

Böylece, Ahlat (Hılat,Xelat), Amid, Arapkir, Atak, Bayburt, Bazid (Doğu Beyazıt), Behisni (Besni), Birecik, Bitlis, Cezire-i ibn Ömer (Cizre, Botan), Çapakçur, Çemiz-kezek, Çermik, Dara, Divriği, Diyarbakır, Düneysır (Kızıltepe), Eğil, Eluh (İluh, Batman), Ergani, Harput, Hasankeyf, Hizan, Hızo, İmadiye, İspir, Kemah, Kfercews (Gercüş), Kerkük, Kiği, Urfa(Ruha), Tauk, Mardin, Meyyafarikîn (Farqin, Silvan), Mervaniye(Akyar), Mavsil (Musul), Muş, Nasibin (Nusaybin); Pâlû, Revha, Rakka, İs'ird (Siirt), Sincar, Siverek, Tur Abdin (Midyat), Urmiye, Zerik, vd. memleketler Osmanlı ülkesine katıldı. Buraların işini emin ellere teslim eden Sultan Selim İstan-bul'a döndü.⁵¹ Buna göre imparatorluğun doğu serhaddini teşkil eden iller şu sancak, kaza ve nahiyelere bölünmüştür:

Van Eyaleti: Van merkez sancağı, Adilcevaz, Erciş, Muş, Bargiri, Karkar, Kısani, İsbayerd, Agakis, Kotur, Bazid, Barda ve Ovacık vd.

Diyarbakır Eyaleti: Diyarbakır merkez sancağı, Ergani, Akçakale, Çemişgezek, Hasankeyf, Habur, Harput, Siirt, Sincar, Siverek, Meyyafarikîn, Malazgirt, Nusaybin, Tur Abdin ,Cezire ibn Ömer vd.

Erzurum Eyaleti: Erzurum merkez sancağı, İspir, Tortum, Hınıs, Şarkî Karahisar, Kızucan, Mameran, Kiği, Mecingerd, Tekman, Eleşgirt, Beyazıt, Hoca vd.

⁴⁸ Haydar Çelebi, a.g.e., 172

⁴⁹ Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara, 1969, s.82-83

⁵⁰ Haydar Çelebi, a.g.e., s.109; Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., IV, 258-259; Mehmed Murad, *Tarihi'l Ebu Faruk*, 1325, İstanbul, I, s.289; Feridun Emecen, a.g.e., s.170

⁵¹ Ahmet Uğur, a.g.e., s.91; Donald Edgar Pitcher, a.g.e., s.151; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev.Nilüfer Epeçeli), İstanbul, 2011, II, s.412; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.276

Şehrizar eyaleti ise, bütün el-Cezire bölgesini içine alan 38 sancağa ayrılmış bulunmakta idi.⁵²

2. İdris-î Bitlisî ve İltihakın Esası

Şüphesiz ki Osmanlı ile Kürtleri birbirine bağlayan en önemli olay Yavuz'un doğu politikasıdır. Kendisine göre "dindar" Kürt topluluklarını kendi devleti içine almak isteyen Yavuz bunlarla anlaşma yoluna gitmeyi tercih etmiştir. Bunu da Molla İdris-î Bitlisî aracılığı ile başarmıştır.

İdris-î Bitlisî padişah daha Tebriz'den dönüş yolunda iken ilk teşebbüslerini gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Buna göre İdris-î Bitlisî önce Urmiye'ye gitmiş, padişahın zaferini bildiren fetihname ve davet mektuplarını Kürt beylerine dağıtmaya başlamıştır. İlk olarak Bıradost aşiretinden söz almış, ardından da Soran Meliki Emir Seyyid b. Şah Ali'ye tebliğini iletmış onu Erbil memleketinin zabtı için teşvik etmiştir. Daha sonra İmadiye Hâkimi Emir Seyfeddin ile oğlu Emir Hüseyin'i padişaha tabi kılmış, onları Bohti beyleri izlemiştir. Hatta o kadar bağlılık oluşmuştur ki bu sonuncular Urmiye'yi alıp Musul'a kadar Safevilere çeşitli saldırılar düzenlemiştir.⁵³ Bütün bu yerlerde mevcut aşiretleri Osmanlılara ısındıran İdris-î Bitlisî, daha sonra Hasankeyf, Siirt, Bitlis ve Hizan taraflarına giderek padişaha tabi olmak ve Safevilerle savaşmak üzere Kürt beylerinden 25 kişiyle bir toplantı yapmıştır.⁵⁴ Bu toplantıya Hasankeyf hakimi olup Çaldıran'dan sonra Şah İsmail'in elinden kurtulan Melik Halil Eyyübî, Bitlis meliki Şeref Han, Hizan meliki Emir Davud, Sason hâkimi Ali Bey, Narman hâkimi Abdül/Abdal Bey ve İzzeddin Şir Bey'in oğlu Emir Melik Abbas da katılmıştır. Bu beyler gereken yardımı yapacaklarına ve padişaha bağlı olacaklarına dair söz verdiler, ancak kendi aralarında eşit konumda oldukları için birinin diğerine üstünlüğünü kabul edemeyeceklerini söylediler ve hepsini toplayacak önde gelen bir Osmanlı beyinin idareci olarak kendilerine tayin edilmesi isteğinde bulundular. İdris-î Bitlisî'nin padişaha Amasya'da iken gönderdiği Mart 1515 tarihli Farsça raporunda Şeref Han ile Melik Halil'in faaliyetleri etraflıca anlatır. Buna göre Şeref Han, Bitlis ve yöresindeki yerleri zabtetti. Merend'de iken padişahın katlettiği Halid Bey'in oğulları üzerine yürüdü ve onların kuvvetlerini mağlubiyete uğrattı. Halid'in kardeşi Rüstem ile iki oğlu ve bir amcaoğlu ölenler arasındaydı. Daha sonra Halid'in diğer oğlu Muhammed ile çarpıştı, 200 adamını katletti, mağaralara sığınmış 400 kişiyi daha aynı akıbete uğrattı. Bundan birkaç gün sonra Melik Halil, Siirt ve civarının idaresini üstlenen Ustacaluoğlu Muhammed'in oğlu Bıçak Bey ile

⁵² M.Törehan Serdar, a.g.e., s.176

⁵³ Mehmet Teyfik Paşa, *Osmanlı Tarihi*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Kostantiniye, 1330, s.123-124; Feridun Emecen, a.g.e., s.164

⁵⁴ Feridun Emecen, a.g.e., s.164-165

kardeşi Sungur'un baskınına uğradı, yaralanmasına rağmen 500 kişilik bu saldırı-ganları püskürtmeyi başardı ve Hasankeyf'i ele geçirme hazırlığına başladı⁵⁵

Osmanlı tarihçileri ise birleşme konusunda Kürtlerin tavrını şu şekilde tasvir ettiği görülür. Sıradağlar boyunca başına buyruk dolaşmakta olan Kürt boyları tek başına yaşamaktan hoşlanmakta ve kelime-i tevhitten başka hiçbir şekilde kimseyle anlaşma yoluna gitmezler. Aralarında dayanışma bulunmadığından memleketleri Kızılbaşlar tarafından işgal edilmişti. Bu sebeple hutbeleri ve paraları Kızılbaş adına okutulurdu.⁵⁶ Kürtlerin seçkin olanları ise Osmanlı tarafında yer almayı bilmişlerdi. Bu nedenle padişahın gelmesini bekliyorlardı. "Padişahın lütfkar ilgisini ve sonsuza dek sürecek olan Osmanoğulları'nın sevgisini gönlünde yaşatan, dindarların en hayırlısı, kötülüklerden sakınanların en seçkini, parlak yazın sanatçıları arasında kalemi incelikle kullanmasını bilen, bilgileri öğretmede gönüller açan konuşmaları beceren, kutlu medresede müderris," Bitlis'in aydın soylu kişisi Molla İdris'i, hizmette bulunmanın yakınlığıyla bu beylerin gönüllerini almak için Merend'ten Urmi ve Eşni yöresine göndermişti. Ona Diyarbakır'dan Malatya'ya varıncaya dek gerektiği biçimde ve sırayla beyleri Osmanlı Devleti'nin egemenliğine bağlama görevini vermişti. Molla aldığı görev gereğince ilk önce Urmi ve Eşni beylerine Padişah buyruğunu kabul ettirdi.⁵⁷ Ondan sonra meliki olan Şah Ali oğlu Emir Seyyid ile buluşup boynuna padişahın egemenlik boyunduruğunu geçirdi. Erbil ilini kurtarmaya yönelik çabaları oldu. İmadiye Meliki olan Emir Seyfeddin ile oğlu Emir sultan Hüseyin'den bağlılık yemini aldı ve Padişahın göndereceği armağanlarla kutlayıp onları da devlete kazandırdı. Bu esnada Kızılbaşlar Bohti emirlerini baskı altına almışlar, bunun üzerine buradaki beylerle anlaşma yapıp onları da Osmanlı'ya bağlamıştır. Minber ve mescitleri padişahın adıyla donatıp bağlılıklarını bildirdiler. Ondan sonra Hısn-ı Keyfa (Hasankeyf) Siirt, Bitlis, Hizan bölge ve beylerini devlete bağlama yoluna gitti. Saraydan gönderilen fetihnameleri onlara ilettiler. Eğer Osmanlı hakimiyetini kabul edilirse Padişahın pek çok lütuflarının kararlaştırılmış olduğunu onlara bildirdi. Onlar da aralarında görüşüp danıştıktan sonra büyük bir toplantı yapıp melik ve beylerin meşhurlarından 25 tanesi "kalpleri ve temiz inançları" ile Osmanlı'ya bağlanmayı kabul ettiler. Bu 25 beyin en ünlülerinden biri Hasankeyf hakimi Melik Halil-i Eyyubi idi ki, Şah İsmail'in kız kardeşi ile evliydi.⁵⁸ Bu beylerden bir tanesi Bitlis Meliki emir Şerafettin'di. Bu bey ki, bölgede çok meşhur olup Kürdistan'ın en yüksek mertebeli kişilerindendir.⁵⁹ Tebriz seferinde padişaha bağlanmıştı. Padişah da atadan kalma yurdu olan Bitlis ve çevresini yönetiminde bırakmış, kılıç kuşatılarak ve altın topuzlu bayrak verilerek hükümetini temelden sağlam-

⁵⁵ Feridun Emecen ,a.g.e.,s.165

⁵⁶ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't Tevarih*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), c. IV., s.245 Ankara 1992.

⁵⁷ Hoca Sadettin Efendi, a.g.e.,c.IV.,s.246

⁵⁸ Hoca Sadettin Efendi,a.g.e.,c.IV.,s..247

⁵⁹ Celal-zade Mustafa,a.g.e.,s.397

laştırmıştı. Hizan meliki Emir Davud, Sason hakimi Ali Bey, Nemran hakimi Abdal Bey, İzzettin Şer Bey oğlu Emir Melik Abbasi de Osmanlıya bağlananlar arasındaydı. Bunlar İdris-î Bitlisî'ye bağlılık koşullarını tümüyle bildirdikten sonra kaybettikleri topraklar için Şah ile mücadeleye giriştiler. Öncelikle Bitlis sonra da Siirt ve çevresini bu melikler Safevilerin elinden alıp kendi idare etmeye başladılar.⁶⁰ Ardından Sason hakimi Ali Bey de Herzen'i, Diyarbakır yöresindeki seyitlik şarıyla Ahmed Bey Zurki Meyyafarikin kenti çevresi, Atak ve Eğil Kalelerini alıp idareye başladı. Bohti hakimi Cizre ve Musul'u, Soran Hakimi Seyyid Bey Erbil ve Kerkük topraklarını ele geçirip hutbe ve parayı Osmanlı padişahı adına okutmaya başladılar. Bu arada Diyarbakır'ın önde gelen beyleri Molla İdris-î Bitlisî aracılığı ile padişaha bağlılıklarını bildirmişler bu bağlılık mektupları Molla İdris-î Bitlisî aracılığı ile Amasya'da bulunan Padişaha ulaştırılır. Padişah da yöre halkının bu teveccühüne karşılık adalet ve hakkı gözeten döşekleri yöre halkına sereceğini bildiren devlet getiren menşurlarla onlara duyurmuştu. Güzel hatlarla kalem koşturan alimlerin eliyle yöre beylerinin gönülleri alındı. Bundan sonraki gelişmeler padişah katına direk bildiriliyordu.⁶¹ Şah İsmail ise boş durmayıp Diyarbakır bölgesini Ustaclu Mehmed Han'ın kardeşi Kara Han'a verip burayı kuşatmaya gönderdi. Karahan Mardin, Hasankeyf, Harput ve Ergani'deki askerlerini de toplayıp 5000 kadar askerle Diyarbakır'ı kuşatmıştı. Halk ise direnip Molla İdris-î Bitlisî aracılığı ile padişaktan söz verildiği şekilde verilecek yardımı beklemeye koyuldu. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim aslen Diyarbakırlı olan Yiğid Ahmed Paşa'yı yardım için buraya gönderdi.⁶² Ayrıca Molla İdris-î Bitlisî padişaktan gelen menşurları da beylere dağıttı. Bu arada Şah'ın bir ordusu da Erciş yakınlarına kadar gelmişti. Bunun üzerine Bitlis hakimi Şeref Bey, Hizan, Mekes, Şirvan ve Sason melikleri ile Ahlat'ta buluştular. Erciş yakınlarında Sarısu üstünde karşılaştılar ve Kürt beyleri galip gelerek ganimetler aldılar. Bu esnada Padişah Molla İdris'e tam ayar bin filori⁶³ armağan etmişti.⁶⁴ Molla İdris-î Bitlisî, Bitlis dolaylarında iken Diyarbakır Kalesinin kuşatma altında olduğunu ve her geçen gün kuşatmanın şiddetlendiğini biliyor ve postacı güvercinle kale halkına Bayburt'ta bulunan Bıyıklı Mehmed Paşa'nın gelmekte olduğunu haber veriyordu. Bıyıklı Mehmed Paşa da Timar Defterdarı Hoca Niza-meddin'i resmi elçi sıfatıyla İstanbul'a saraya gönderdi. Nihayet Diyarbakır ile ilgili fermanı getirdi. Mehmet Paşa ordusunu toparlayıp Kürt Beylerini de yanına alarak beş gün sonra Diyarbakır yöresinde Karaköprü civarında ordu koğuşlandı ve ardından bölgenin önemli bir kısmı alındı.⁶⁵

⁶⁰ Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c.IV., s.248-249

⁶¹ Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c.IV., s.250-251

⁶² Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c.IV., s.252-253

⁶³ Floransa'da bastırılan zambak figürlü altın para.

⁶⁴ Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c.IV., s.254-256

⁶⁵ Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c.IV., s.257; Şükr-i Bitlisi, Selim-Name, (haz. Mustafa Argunşah), Kayseri 1995, 216; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., c.II, s.273-275

Kürt topraklarının böyle bir yöntemle alındığı haberi padişaha iletilince Yavuz Sultan Selim Diyarbakır beylerbeyi olan Mehmet Paşa'ya bol miktarda altın ve gümüş gönderdi. Bir de hil'at gönderip onun yönetimini onayladı. Diyarbakır beylerine Kürt hakim ve meliklerine dağıtılması için yirmi beş yük akçe, beş yüz zerrin kumaştan yapılmış giysi, on yedi bezeli sancak yollandı. Molla İdris-î Bitlisî de değerli hizmetleri karşılığında padişahlara layık armağanlarla kutlandı.⁶⁶ İdris-î Bitlisî de hakeza mükafatlandırıldı. Onun baş defterdarlık (maliye nezareti) memuriyeti mühimmesine istihdam buyuruldu.⁶⁷

İdris-i Bitlisî'nin Yavuz Sultan Selim'e yazdığı mektup;

"Mülk ve din maslahatlarının nizama girmesi, metin sultanların tedbir ve tedvirine bağlıdır. Şark ve garbdada adaletin tesisi, İslam padişahının adaletine bağlıdır. Diyarbakır mukimlerinden bu muhlis bendeleri arzeder ki:

Bilad-ı Ekrad(Kürt Beldeleri) Diyarbakır civarındaki mazlum Müslümanlar, devlet-i âliyyenin hizmetine taliptirler ve devlet ile din düşmanlarının şerlerinden sizin yardım ve merhametlerinizle masun olmak ümidindedirler. Sizin İstanbul'a azimet haberiniz duyulduktan sonra buradaki bir kısım muhlis bendeler, Beylerbeyiniz Bıyıklı Mehmed Paşa'ya arz-ı itaat etmişlerdir. Bazı insi şeytanların müdahalesiyle Kürt kabile ve aşiretleri, başlangıçta bir kısım ihtilaf ve ihtilallere ma'ruz kalmışlardır. Ancak Allah'ın lutf ve inayetiyle bu menfilikler bertaraf edilmiştir. Ancak düşman durmamakta ve Kürt beylerini isyana teşvik etmektedirler. Bilad-ı Ekrad'ın Osmanlı Devleti'ne iltihakı, İstanbul'un fethi zaferini tamamlayacak derecede ehemmiyetlidir. Zira bu bölgenin ilhakıyla, bir taraftan Irak, Azerbaycan ve Suriye yolları Osmanlı'ya açılmış olacak."

Allah'ın yardımı pek yakındır.

Bend-i Ahkar ve Çaker-i Efkâr İdris.⁶⁸

İşte Molla İdris'e padişah tarafından yazılan ferman;

"Molla Hakimüddin İdris, yüce Allah senin olgunlukların sürdürökosun. Bu üstün padişahlık buyruğu sana ulaşacak, bilesin ki, şimdiki halde mutlu kapıma mektubun iletildi. Senden umulan ve boynuna borç olan işi güzelce yapman, doğruluk ve bağlılıktaki aşırı tutumun gereğince Diyarbakır ilinin tümünden ele geçmesine neden olduğun bildirilmiş. Yüzün ağ olsun. İnşallah öteki illerin alınışında da aracı sen

⁶⁶ BOA, Y.EE., 36/67/003, 06 Rebiülevvel 1327; Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., c.IV., s.270

⁶⁷ BOA, Y.EE., 36/67/003, 06 Rebiülevvel 1327; Haydar Çelebi, a.g.e., s.192

⁶⁸ Detaylı bilgi için bkz; Topkapı Sarayı Arşivi, E.1019, Ahmed Akgündüz, Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Yönetimi, 2008 İstanbul, s.125-126'dan naklen.; İdrisi Bitlisi, Heşt Behişt, (çev. Mehmet Karataş-Selim Kaya-Yaşar Baş), Ankara, t.y., s.18; M.Törehan Serdar, Mevlâna Hakimüddin İdris-i Bitlisî, İstanbul 2008, s.151-152

olasın. Benim yüce padişahlığının çeşitli lutufları senin hakkında çok ve yaygındır. Şimdiki halde Şevval sonuna değin gerçekleşen ulufeniz ile iki bin efrenci sikke filori, bir samur, bir vaşak, iki murabba sof, iki çuka ve bunlardan başka bir samur bir vaşak kürk saphı soflar, iki frengi kemha kınlı altın sulu kılıç armağan edilip gönderildi. Keremi bol Allah'ın izniyle vardıkta sağlık ve esenlikle alub harcayasın. Hizmetlerin karşılığı doğruluğun ve iyi niyetinin mükafatı olarak parlak hükümdarlığımın çeşitli lutuflarından sayıldı. Mutlu olasın Diyarbakır yöresine size inanarak gelen beylerin durumları, ad ve sanları, değerleri senin bilginde olduğundan, devleti süregelesin Diyarbakır beylerbeyisi Mehmed'e nişan-ı şerifimle damgalı beyaz, şanlı hükümler gönderildi. Gerekir ki ol yörede her beye verilen ilin durumu ve ne yönde atandığı, ol beylerin ad ve sanları, değerleri ne biçimde olmak yerinde ise beratları düzenlenip yazıviresiz. Ol yazılmış beratların örneklerini ve tımar sayısını da bir deftere geçirip yüce eşiğime gönderesiz ki, bunda da saklanub her özellikleri biline. Her beye ne sancak verildiği ve ne biçimde işe başlatıldığı, sanları nice yazıldığı, in'amları ve riayetleri ne biçimde olduğu geniş ve açıklayıcı biçimle bildirile. Ol beratlardan başka istimaletnameler gönderilmesi gereken beyler için beyaz nişanlı kağıtlar gönderildi. Anlar dahi her beye ne biçimde istimaletname gönderilmek uygun ise yazılıp in'amları birle gönderile. Anların geniş açıklamaların ve in'amda ne biçimde ilgi gösterdiklerin ol beratları örnekleriyle birlikte bir defter edüp cihana gölge salan otağıma yollayasın ki, her yönü bunda da açık ve seçik bilinmiş oluna. Bu yönde olan padişahlıkla ilişkili konular murad-ı şerifim üzere yitmiştir. Ulu tanrının izniyle tasarı dizginleri ol yöne çevrimli ve salınmıştır. Ol beyler hakkında da padişahlığının lütufları tasarladıklarından artuktur. Şimdiki halde sapkınlığa batmış Erdebil oğlu İsmail mutlu eşiğime Hüseyin Bey ve Behram Ağa adındaki adamlarını elçilik hizmetine gönderüp söz ve yazıyla binbir yakarış ve kulluklar sunmağla aramızda barışıklık ve anlayış oluverirse, ol yakadan ne murad olunursa rıza-yı şerifim üzere kabul suretin gösterüb nice yaltaklanmalar eylemiş. Ama anun sözlerine ve niyetine güven olunamayacağı için sözü edilen elçileri Dimetoka hisarında, öteki adamlarını da Kili-dülbahir kalesinde hapsittürdüm. Sen dahi gerekir ki, ol kahrolasica konu-sunda en güzel önlem ne ise ,anın üstünde olup, sonsuza dek sürecek olan devletimin sorun ve konularında çaba gösterüb çalışasın. Bundan sonra da güzel başarılarınız duyula, hicretin 921 yılında kutlu şevval ayının onbeşinde yazıldı"⁶⁹ (22 Kasım 1515)

Bu fermanda da açık şekilde görülüyor ki padişah bölgenin yetki dağılımını Molla İdris'e vermiş ve bunu Molla'ya gönderdiği ve kendisi tarafından mühürlendikten sonra içeriğinin o bölgeyi daha iyi tanıyan biri olarak yetkiyi Mollaya vermiş olması karşılıklı güvenin bir emaresidir. Bölgedeki beylere eski yetkilerinden daha fazla yetki verildiği görülmektedir. Böylece Osmanlı yönetimine bağlı olarak Kürt Emirlik-

⁶⁹ Hoca Sadettin Efendi,a.g.e.,c.IV.,s.271-272;Haydar Çelebi,a.g.e.,167;İdrisi Bitlisi,a.g.e.,s.18-19; M.Törehan Serdar,a.g.e.,s.154-155

lerinin özerklikleri korunacak, Kürt emirliklerinde yönetim babadan oğula geçecek, Kürtler savaşlarda Osmanlı'ya yardım edecek, Osmanlı da tüm dış tehlikelere karşı Kürtleri koruyacaktı. ⁷⁰Bundan sonra 1533 senesinde ise İbrahim Paşa beraberinde bütün kapıkulu, Anadolu, Karaman, Zülkadir, Rumeli, Diyarbakır, Halep, Şam ve Kürdistan askerleriyle Van tarafına gönderildi. Van kalesinin (Siyavan) hakimi olan Kürt Beyi Mahmud Emin Bey kalenin anahtarını İbrahim Paşaya teslim etmiştir. ⁷¹Bütün bu Kürt aileleri daha sonraki süreçlerde de Osmanlı İmparatorluğunun siyasetine bağlı kalmışlardır. Yüzyıllarca Osmanlı ordusunun İran'a karşı öncü birliği rolünü oynamışlardır. ⁷²Cizre hakimi Hüseyin Bey'e ise padişah tarafından Emaletmaap diye yüksek bir mevki verilmiştir. Beş-altı bin Kürt askeri ile sefere çıkardı. Van sınırında olan Zeynel Bey, Mehmed Bey ve Hasan Bey'ler de Cizre beyi gibi liyakatlidir ve önemli Emirlerdendirler. ⁷³

Bu süreç Osmanlı'nın son dönemlerine kadar devam etti. Özellikle de Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte Avrupalı devletlerin artan baskı ve planları ile doğuya olan önem ve ilgi daha fazla artmıştır. Abdülhamid II. İse bu durumu farkında olarak Osmanlı'yı yıkmayı hedefleyen dış güçlere karşı doğuda gerekli tedbirleri almak için harekete geçmiştir. Bu amaçla 1891 tarihli nizamname ile İslam kardeşliğini bölgede kuvvetlendirmek ve Osmanlı'nın İslam-Kardeşliği politikasını halka anlatmak için Hamidiye Alayları denilen Kürtlerden müteşekkıl mahalli askeri kuvvetleri tesis etmiştir. ⁷⁴ Ayrıca Aşiret Okulları açarak buradaki aşiret reislerinin çocuklarını devlete bağlı bireyler olarak yetiştirme gayretinde, böylece bölgenin Osmanlı'ya bağlılığını devam ettirme gayretindeydi. Abdülhamid döneminde Bedirhan ailesinden Mikdat Bedirhanpaşazade 1898 de Mısır'da Kürdistan adıyla Türkçe ve Kürtçe olmak üzere ilk Kürt gazetesini çıkarmaya başladı. Abdurrahman Bedirhan ise o sıralarda Osmanlı Maarif Nezaretinin (Milli Eğitim Bakanlığı) başkanlığını yapıyordu. Kürt aydınlar Osmanlı yönetiminde ve Abdülhamid döneminde Kürt halkının taleplerini Türk halkının taleplerinden ayırmıyorlar ve Osmanlı devleti içerisinde otonomi talep etmekle kalıyorlardı. 1900 yılında Osmanlı Gazetesinde Kürt Aydın İshak Suyuti, Arnavutluk ve Kürtler başlığı altında şunları yazmıştır: Birlik kurtuluşumuza, nifak ise felaket ve yokluğumuza nedendir. ⁷⁵ Dr. Abdullah Cevdet Osmanlı son dönemlerinde Ziya Gökalp gibi önde gelen Kürt aydınlarından. Abdullah Cevdet de birçok Kürt aydını gibi Osmanlı Devletinin bölünmesine karşıydı. Bu dönemde uygulanmaya çalışılan Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin programına göre; imparatorluk illerini bir federasyona dönüştürmenin tasarısını yapmakta ve bu programın dördüncü

⁷⁰ Etem Xemgin, *İslamiyetten Osmanlılara Kadar Kürdistan Tarihi*, İstanbul 1997, c.II, s.261

⁷¹ İbrahim Peçevi, a.g.e., s.97-98

⁷² Azmi Süslü, *Mesud Fani Bilgili'ye Göre Kürtler ve Sosyal Gelişimleri*, Ankara 1993, s.53

⁷³ İbrahim Peçevi, a.g.e., s.33

⁷⁴ Ahmed Akgündüz, a.g.e., s.132

⁷⁵ Etem Xemgin, a.g.e., c.III, s.433

maddesi: “ çeşitli halkları birbirinden ayıran, kavga ve tartışmaları önlemek için, her halk, illerde kendi temsilcilerini seçmek üzere gerekli önlemleri alacaktır. Şeklinde- dir. Bunlardan dikkat edilecek husus Osmanlı devletinin birliği ve demokratikleşmesi temel amaç olduğundan Türk halkının yararına hareket politikaların merkezi noktasını teşkil etmektedir.⁷⁶“Kürtlerin Babası” (Bav ê Kurdân) olarak anılan Sultan Abdulha- mid’in otuz üç yıllık saltanatının da bulunduğu Osmanlı döneminin ardından, Birinci Dünya savaşı sürecinde de özellikle birçok millet Osmanlı’dan ayrılmışken Kürtler’in İslam-Kardeşliği payesi altında Osmanlı yönetimi ile beraber aynı saflarda savaştık- ları görülür. Dört müttefik devletle 3 Mart 1918 de Sovyet Rusya’nın Brest-Litovsk Barış Antlaşması’nı imzalaması sırasında, Türk orduları, Erzincan, Bayburt, Trabzon ve diğer pek çok önemli noktayı alıp Erzurum-Aleksandropol yönünde ilerlerken, Saldırıya geçen beş Türk tümenine genelde Ermeni birimlerine karşı kanatlarda hareket eden Kürt müfrezeleri katılmıştır. Örneğin I. ordunun 36.Türk tümeninde 1500 Kürt atlısı yer almıştır.⁷⁷

1919 yılında düzenlenen Erzurum Kongresi’ne katılan 56 delegenin 22’si Kürt- lerden müteşekkil olmuştur. Heyet-i Temsiliye’de de Kürtler yer almış; özellikle 1919’da Paris Barış Konferansı’na temsilci olarak katılan Şerif Paşa’nın Ermenilerle anlaşması üzerine Kürtlerin Milli Mücadele’ye katılımı iyice yoğunlaşmıştır. Aka- binde kurulan Büyük Millet Meclisi’nde yer alan 437 milletvekili içinde Kürtler 74 milletvekili ile temsil edilmişlerdir.⁷⁸

Savaş sonrası Milli Mücadele hareketinde de çeşitli yerel kuvvetlerin varlığı de- vam etmiş ve bu süreç birlikte kazanılmıştır.

⁷⁶ Etem Xemgin, a.g.e.c.III,s.435

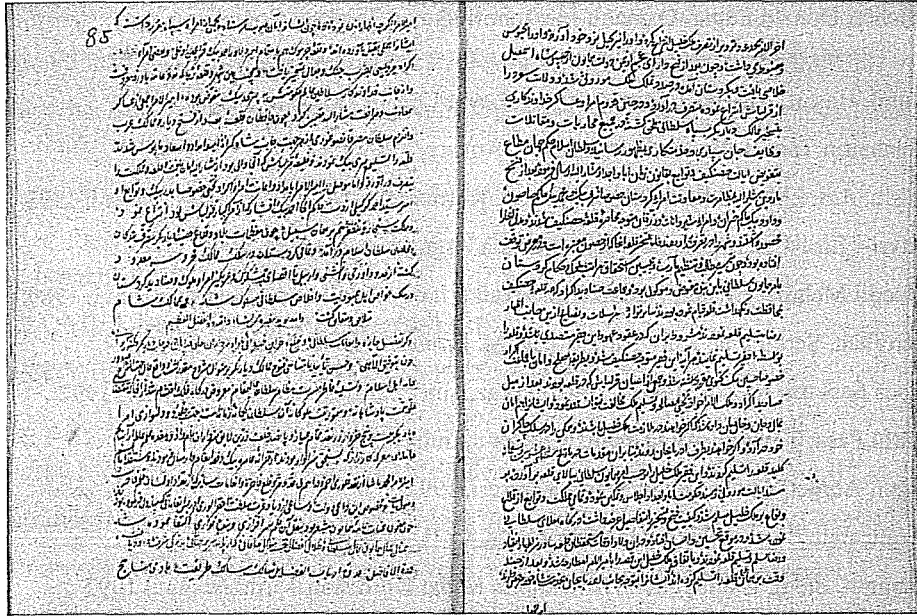
⁷⁷ M.S:Lazarev, *Emperyalizm ve Kürt Sorunu*, (çev.Mehmet Demir), Ankara, s.18

⁷⁸ Safiye Dündar, *Türkiye’de Kürt Sorunu ve Azınlık Tartışmaları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s.287

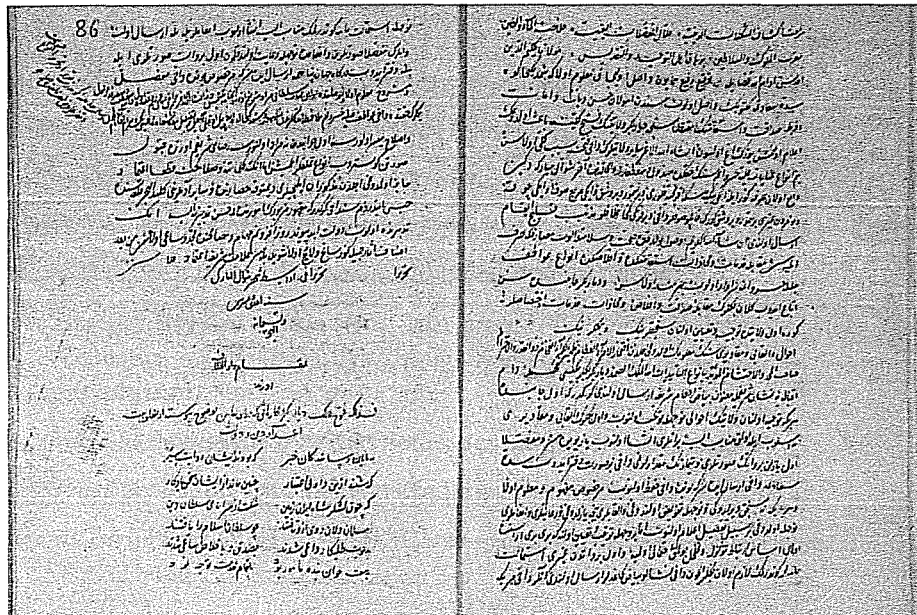
Kaynakça

- Ada-i Şirazi, Ada-i Şirazi ve Selimnameşi, (çev.Abdusselam Bilgen), Ankara, 2007
- Allouche, Adel, Osmanlı- Safevi İlişkileeri/ Kökenleri ve Gelişimi, (çev.Ahmet Emin Dağ), İstanbul, 2001
- Bayraktar, Mehmet, Kutlu Müderris İdris-i Bitlisi, İstanbul, 2006
- Bilge, Reha 1514 Yavuz Selim ve Şah İsmail, Türkler, Türkmenler ve Farslar, İstanbul, 2010
- BOA, Y.EE., 36/67/001, 06 Rebiülevvel 1327
- BOA, Y.EE., 36/67/002, 06 Rebiülevvel 1327
- BOA, Y.EE., 36/67/003, 06 Rebiülevvel 1327
- Bursalı Mehmet Tahir Bey, Osmanlı Müellefleri, (haz. İsmail Özen), İstanbul, 1975
- Celalzade Mustafa, Selimname, (haz. Ahmet Uğur- Mustafa Cuhadır), Ankara, 1990
- Dündar, Safiye, Türkiye'de Kürt Sorunu ve Azınlık Tartışmaları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006
- Ebu'l Fadl Muhammed, Zeyl-I Heşt Behişt, (Süleymaniye Kütüphanesi, No:2447
- Ehmedê Hânî, Mêm û Zîn, (haz. Kadri yıldırım), İstanbul 2010,
- Emecen, Ferudun M., Yavuz Sultan Selim, İstanbul, 2010
- İnancık, Halil- Renda, Günsel, Osmanlı Uygarlığı, İstanbul, 2003
- Haydar Çelebi, Haydar Çelebi Ruznamesi, (haz. Yavuz Senemoğlu) İstanbul, (t.y)
- İbrahim Peçevi, Peçevi Tarihi, Çev. Murat Uraz, (y.y), 1968
- İdris-i Bitlisi, Heşt Bihışt, (haz. Mehmet Karataş vd). Ankara, (t.y)
- Katip Çelebi, Keşfu'z Zunun, (çev. Rüşti Balcı), İstanbul, 2007
- Koca Hüseyin ,Bedayü'l-vakayi (yay. haz. Anna S. Tveritinova ; fihrist ve indeks Y. A. Petrosyan. -- TIP -- Moskova : İstitut Narodov Azii Asya Halkları Enstitüsü), 1961.
- Lazarev, M.S., Emperyalizm ve Kürt Sorunu, (çev. Mehmet Demir), Ankara
- M. Törehan Serdar, Mevlana Hakimuddin İdris-i Bitlisi, İstanbul, 2008
- Mehmet Teyfik Paşa, Osmanlı Tarihi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Kostantiniye, 1330, s.123-124
- Oruç Bey, Oruç Bey Tarihi, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul, 2007

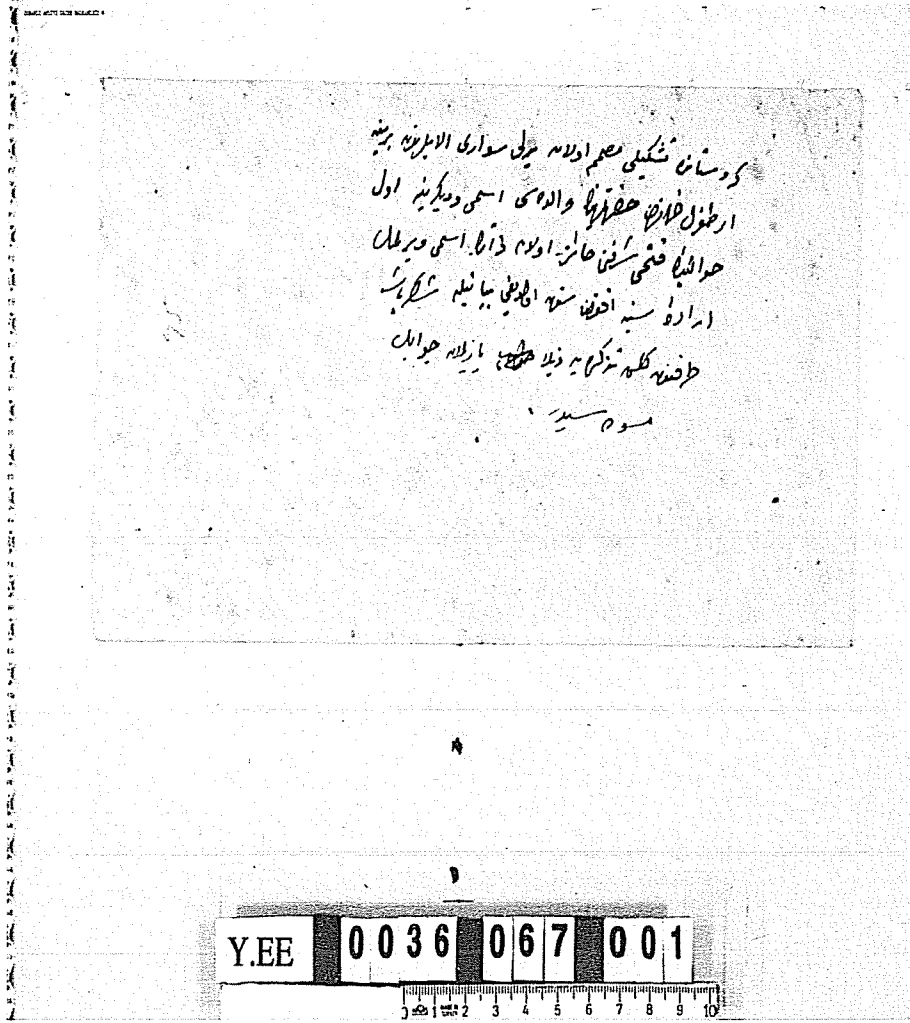
- Pitcher, Donald Edgar, Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası, (çev. Bahadır Tırnakçı), İstanbul, 1999
- Ruml, Hasan, Ahsenü't Tevarih, (Çev. Cevat Cevan), Ankara, 2004
- Selahattin Tansel, Yavuz Sultan Selim, Ankara, 1969
- Süslü, Azmi, Mesud Fani Bilgili'ye Göre Kürtler ve Sosyal Gelişimleri, Ankara 1993
- Şükri-i Bitlisi, Selim-name, (haz. Mustafa Argunşah), Kayseri, 1995
- Mecdi Mehmet Efendi, Hadaiku'ş- Sakaik, (haz. Abdulkadir Özcan), İstanbul, 1989
- Şerefhan, Şerefname Kürt Tarihi, (çev. M. Emin Bozarlan), İstanbul, 1971
- Hoca Sadettin Efendi, Tacü't Tevarih (haz. İsmet Parmaksızoğlu), Eskişehir, 1992
- Lütfü Paşa, Tevarihi Ali Osman, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1341
- Uğur, Ahmet, Yavuz Sultan Selim, Kayseri, 1992
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı Osmanlı Tarihi, C. II, Ankara, 1983
- Xemgin, Etem, İslamiyetten Osmanlılara Kadar Kürdistan Tarihi, İstanbul 1997
- Zinkeisen, Johann Wilhelm, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1453-1574) (çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul, 2011

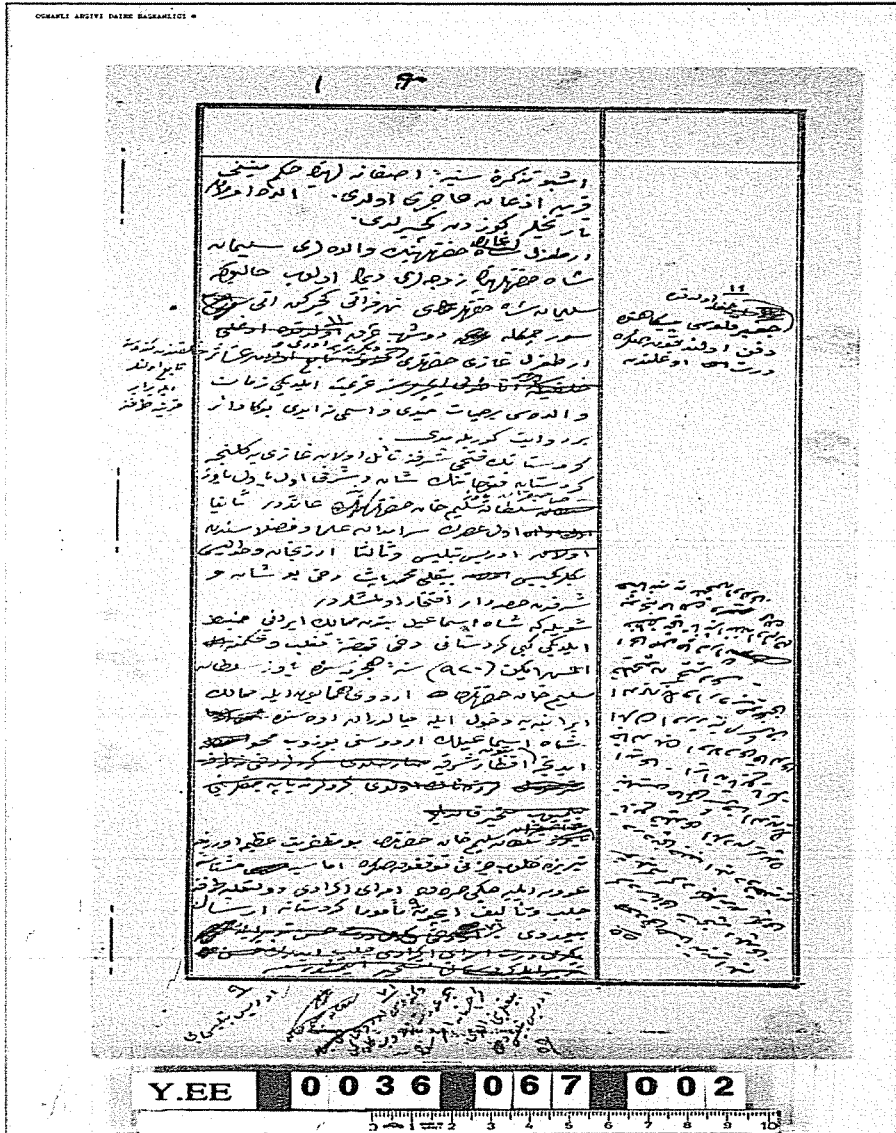
Ek-1. Yavuz'un Bitlisi'ye Gönderdiği Name. Ebu'l Fadl Muhammed,Zeyl-I Heşt Behişt, Zeyl-i Heşt Behişt(Sülaymaniye Kütüphanesi, No:2447,varak.85

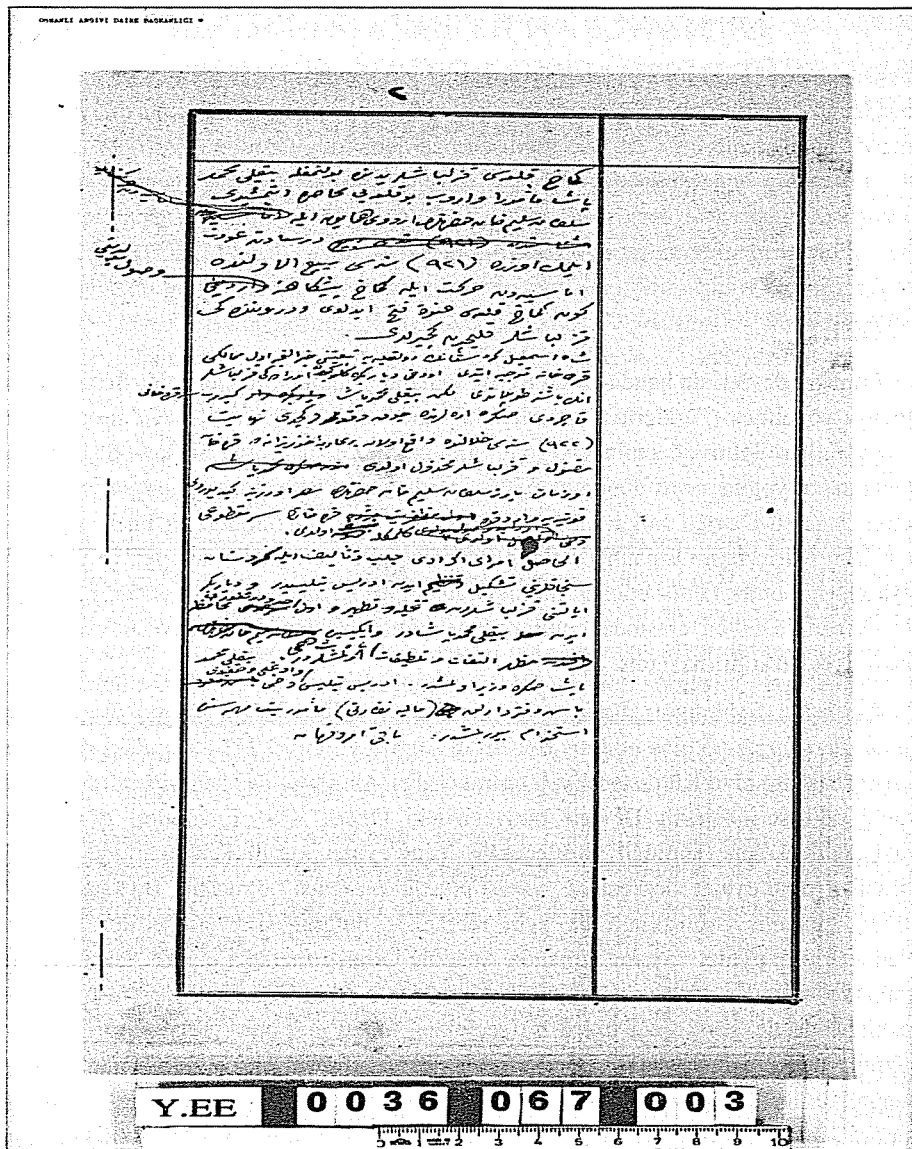
Yavuz'un Bitlisi'ye Gönderdiği Name. Ebu'l Fadl Muhammed,Zeyl-I Heşt Behişt, Zeyl-i Heşt Behişt(Sülaymaniye Kütüphanesi, No:2447,varak.86

Ek-2. Kürdistan'da oluşturulacak süvari alaylarına İdris-i Bitlisi ve Ertuğrul Gazi'nin validesi isminin verilmesine dair. BOA, Y.EE., 36/67/001, 06 Rebiülevvel 1327

Ek-3 . Şah İsmail ve Yavuz Kürdistan üzerindeki politikaları ve İdris-i Bitlisi'nin aktif olarak sürece başlamasına dair. BOA, Y.EE., 36/67/002, 06 Rebiülevvel 1327

Ek-4. Kürdistan'ın fethine dair genel malumat. BOA, Y.EE., 36/67/003, 06
Rebiülevvel 1327